

УДК 657.6

JEL classification: M41, M42, H83

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.128>

Валерія СОПКО,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри облікових технологій та оподаткування,
Навчально-науковий інститут банківських технологій та бізнесу,
Університет банківської справи,
вул. Січових стрільців, 11, м. Львів, 79007, Україна,
e-mail: volikavs@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3790-8867>

Катерина РЯБЧУК,

студентка 2 курсу ОС «магістр» Навчально-наукового інституту
банківських технологій та бізнесу, Університет банківської справи,
вул. Січових стрільців, 11, м. Львів, 79007, Україна,
e-mail: ryabchuk707@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9610-9948>

**НАЛАГОДЖЕННЯ Й ПІДТРИМКА СИСТЕМИ РОЗРАХУНКІВ
АУДИТОРСЬКИХ КОМПАНІЙ З КЛІЄНТАМИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Сопко В., Рябчук К. Налагодження й підтримка системи розрахунків аудиторських компаній з клієнтами: проблеми і перспективи. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 128–142. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.128>

Sopko, V., Riabchuk, K. (2021). Nalahodzhennia y pidtrymka systemy rozrakhunkiv audytorskykh kompanii z kliientamy: problemy i perspektvy [Establishment and maintenance of the system of calculations of auditing companies with clients: problems and prospects]. *Visnyk economicy – Herald of Economics*, 1, 128–142. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.128>

Анотація

Вступ. Дослідження сучасної системи розрахунків аудиторських компаній з клієнтами набувають все більшого розмаху, адже збільшується не лише кількість підприємств, що зобов'язані проходити аудит згідно з вимогами українського законодавства, а й кількість суб'єктів господарювання, котрі обирають таку послугу за власним бажанням через нестабільність в економічному середовищі, пов'язану з кризовими виявами, в тому числі через COVID-19 та обмежувальні заходи у всьому світі.

Метою статті є аналіз і критичне оцінювання процесу налагодження й підтримки системи розрахунків аудиторських компаній з клієнтами, визначення їхнього реального стану та напрямів розвитку.

© Валерія Сопко, Катерина Рябчук, 2021.

Методи. Під час дослідження процесу налагодження й підтримки системи розрахунків аудиторських компаній із клієнтами використовувались загальнонаукові методи пізнання – групування, порівняння, аналіз, синтез тощо. Застосування системного підходу в процесі проведення комплексного аналізу стану суб'єктів аудиторської діяльності і стану ринку аудиторських послуг дало змогу ідентифікувати основних клієнтів і специфіку послуг, котрі вони замовляють. Емпіричний метод застосовано щодо інформаційної бази дослідження, зокрема для моніторингу нормативно-правових актів України з питань аудиторської діяльності та питань аудиту фінансової звітності. Порівняння й узагальнення застосовано щодо статистичних даних органів нагляду, а також у процесі оцінювання показників, репрезентованих у працях науковців і фахівців.

Результати. Досліджено стан нормативно-правового регулювання розрахунків з клієнтами, визначено його теоретичне підґрунтя, наявні прогалини. Проаналізовано сучасний стан, загальні тенденції розвитку ринку аудиторських послуг і визначено основні групи клієнтів і їхню специфіку. Досліджено вартість одного замовлення в розрізі груп регіонів України. Виявлено міру впливу COVID-19 на розрахунки з клієнтами, ринок аудиторських послуг та фінансовий стан аудиторських компаній. Розкрито особливості типових договорів, форми розрахунків. Встановлено методи розрахунку вартості аудиту та чинники, що впливають на їхній вибір. Ідентифіковано основні зовнішні й внутрішні чинники, які впливають на стан розрахунків аудиторських компаній з клієнтами.

Перспективи. У перспективі дослідження доцільно розвивати в руслі пошуку варіантів і можливостей надання нових видів аудиторських послуг, у тому числі на основі міжнародних практик, зростання міжнародної співпраці, активування здійснення розрахунків і надання послуг з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Ключові слова: розрахунки з клієнтами, аудит фінансової звітності, аудиторські компанії, аудиторські послуги.

Формули: 0; **рис.:** 2; **табл.:** 3; **бібл.:** 20.

Valeriia SOPKO,

Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Professor at the Department of Accounting Technologies and Taxation,
Educational and Scientific Institute of Banking Technologies and Business,
Banking University,
11 street Sichovykh striltsiv, Lviv, 79007, Ukraine
e-mail: volikavs@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3790-8867>

Kateryna RIABCHUK,

2nd year student of OS "Master" of the Educational and Scientific Institute
banking technology and business, University of Banking,
11 street Sichovykh striltsiv, Lviv, 79007, Ukraine,
e-mail: ryabchuk707@ukr.net

ESTABLISHMENT AND MAINTENANCE OF THE SYSTEM OF CALCULATIONS OF AUDITING COMPANIES WITH CLIENTS: PROBLEMS AND PROSPECTS

Annotation

Introduction. *Studies of the modern system of mutual settlements of audit companies with clients are becoming more common. This is due to an increase in the number of companies that must conduct an audit in accordance with the legislation of Ukraine. In addition, the number of enterprises that voluntarily choose such a service due to economic instability and crises, including through COVID-19, is also increasing.*

The purpose of the article is to study the process of building and maintaining the system of settlements of audit companies with clients, determining their real state and development directions.

Methods. *When studying the process of creating and maintaining a system of mutual settlements of audit companies with clients, general scientific methods of cognition were used - grouping, comparison, analysis, synthesis, etc. Using a systematic approach, the state of audit organizations and the state of the audit services market were assessed. This made it possible to identify the main customers and the specifics of the services they ordered. The empirical method was applied to the information base of the study, in particular, to monitor the normative acts of Ukraine on the audit and audit of financial statements. Comparisons and generalizations of statistical data were used to assess the dynamics of indicators of the volume of audit services and other things.*

Results. *The state of normative-legal regulation of settlements with clients is investigated, its theoretical foundations and gaps are determined. Analyzed the current state, general trends in the development of the audit services market, identified the main groups of clients and their specificity. The cost of one order has been investigated in the context of groups of regions of Ukraine. The degree of influence of COVID-19 on settlements with clients, the market of audit services and the financial condition of audit companies was revealed. The features of standard contracts, forms of payment are revealed. Methods for calculating the cost of an audit and factors influencing their choice have been established. The main external and internal factors influencing the state of settlements of audit companies with clients have been identified.*

Discussion. *In the future, the study should develop in the direction of searching for new types of audit services, including on the basis of international experience, the growth of international cooperation, the intensification of settlements and the provision of services using modern computer technologies.*

Keywords: *settlements with clients, relationship with clients, audit of financial statements, audit companies, audit services.*

Formulas: 0; rice.: 2; table.: 3; bibl.: 20.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Більшість українських підприємств певною мірою пов'язані з аудитом. З огляду на загальновідомі класифікаційні ознаки

аудиту йдеться насамперед про ознаку приналежності аудиту до самого підприємства, де він має проводитись: зовнішній або внутрішній аудит.

За твердженням представників редакції журналу «Бізнес-консультант»: «Зовнішній аудит широко використовується та набуває все більшого значення в світовій економіці, оскільки виступає як незалежний контроль, за основу якого взято взаємну зацікавленість держави, керівництва підприємства та його власників у достовірності й повноті даних бухгалтерського обліку і звітності» [1].

Тому виникає потреба у вивченні особливостей розрахунків аудиторських компаній з клієнтами, оскільки кількість підприємств, які згідно з українським законодавством мають оприлюднювати фінансову звітність разом із звітом незалежного аудитора, зростає. Крім того, в умовах нестабільної економіки та економічної кризи, власники й керівництво підприємств потребують впевненості в достовірності їхньої облікової інформації через те, що надалі вона використовується з метою ухвалення управлінських рішень. Відповідно будь-які помилки та викривлення у фінансовій звітності можуть вплинути не лише на оцінювання фінансово-економічного стану, а й на відносини з покупцями, постачальниками та кредиторами.

Аналіз досліджень і публікацій, де започатковано вирішення проблеми.

Розвиток ринку аудиторських послуг та взаєморозрахунків аудиторських компаній із клієнтами досліджували українські і зарубіжні науковці та практиків: Н. І. Дорош (стан ринку аудиторських послуг в Україні [2]), Л. Г. Ярова (сучасний стан та перспективи розвитку [3]), Д. В. Долбнєва (напрямки вдосконалення аудиторської діяльності [4]), О. О. Разборська, Х. О. Пудкалюк (якість аудиторських послуг в Україні [5]), Є. В. Олійник (становлення, проблеми і перспективи розвитку в Україні [6]) й інші.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблем. Незважаючи на значну кількість публікацій щодо аудиторської діяльності, більшість науковців досліджує стан, перспективи розвитку та напрямки становлення ринку аудиторських послуг в Україні, адже їхній швидкий розвиток і диференціація, а також зміни в нормативно-правовому регулюванні зумовили неузгодженості та проблемні аспекти.

Водночас як напрямок дослідження саме взаємовідносин з клієнтами через аналіз нормативно-правового підґрунтя аудиторської діяльності, конкуренції національних аудиторських компаній з іноземними, формування вартості аудиторських послуг, юридичного оформлення взаємовідносин з клієнтами і т. д. все ще недостатньо розвинуті, що призводить до того, що українські підприємства не розуміють основного призначення аудиторської діяльності.

Мета дослідження – аналіз і критичне оцінювання процесу налагодження й підтримки системи розрахунків аудиторських компаній з клієнтами, визначення їхнього реального стану та напрямів розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аудит займає важливе місце в економічному житті багатьох українських підприємств. Це зумовлено тим, що сучасний аудит не лише перевіряє об'єкт на відповідність фактичного стану відображеного у фінансовій звітності, а й дає змогу менеджерам та власникам знайти першопричини виявлених помилок, викривлень і можливості їх виправлення.

Нормативне визначення поняття «аудиту» та «аудиторської діяльності» наведено в Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».

Аудит фінансової звітності – аудиторська послуга з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності та / або консолідованої фінансової звітності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, або іншого суб'єкта, який подає фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність групи, з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам; аудиторська діяльність – незалежна професійна діяльність аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності, зареєстрованих у Реєстрі аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності, з надання аудиторських послуг [7].

Особливої уваги заслуговує підприємницький аспект аудиторської діяльності, яка повністю будується на принципах самофінансування і самоокупності, тобто на комерційній основі. «Аудиторська діяльність – це підприємницька діяльність, яка охоплює організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок та надання інших аудиторських послуг» [8].

Стан аудиторського ринку України протягом останніх років (2015–2019 рр.) можна проаналізувати за даними табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика стану аудиторського ринку України в 2015–2019 рр.

Показники	Роки					Відносне відхилення, %			
	2015	2016	2017	2018	2019	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019
Обсяг наданих послуг, наданих суб'єктами аудиторської діяльності, млн грн	1761,20	1973,1	2126,87	2438,12	2870,89	12,03	7,79	14,63	17,75
Кількість аудиторів, осіб	2675	2646	2653	2725	2720	-1,08	0,26	2,71	-0,18
Кількість суб'єктів аудиторської діяльності, од.	1071	1002	944	889	900	-6,44	-5,79	-5,83	1,24
Середній дохід на одного суб'єкта аудиторської діяльності без ПДВ, тис. грн	1644,4	1969,2	2253,0	2742,5	3189,9	19,75	14,42	21,73	16,31

Джерело: розроблено авторами за [9; 10; 11].

Згідно з даними Звіту Аудиторської палати станом на 31.12.2019 р. в Реєстрі нараховувалось 900 суб'єктів аудиторської діяльності (далі – САД), із них 861 аудиторська фірма та 39 фізичних осіб-підприємців. Найбільша кількість суб'єктів зосереджена у місті Києві та Київській області, а саме: 433 аудиторські фірми та 16 фізичних осіб-підприємців [9]. Обсяг ринку аудиторських послуг в Україні має тенденцію до зростання (за 2018 р. на 14,63%, а за 2019 р. – на 17,75%). Така ситуація спричинена змінами у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність

в Україні», а саме: розширенням кількості юридичних осіб, які мають оприлюднювати фінансову звітність разом із звітом незалежного аудитора [10]. Розподіл обсягу за видами послуг, що надавалися суб'єктами аудиторської діяльності в Україні у 2016–2019 рр., відображений у табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл обсягу за видами послуг, що надавали суб'єкти аудиторської діяльності в Україні у 2016–2019 рр.

Показники	Роки, млн грн				Структура послуг, %				Відносне відхилення, %		
	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018
Завдання з надання впевненості	847,17	990,29	1 152,50	1 515,44	43	47	47	53	16,89	16,38	31,49
Супутні послуги	125,03	157,77	189,97	309,81	6	7	8	11	26,18	20,41	63,08
Неаудиторські послуги	1 000,89	978,81	1 095,63	1 045,64	51	46	45	36	-2,21	11,93	-4,56
Всього в Україні надано послуг	1 973,10	2 126,87	2 438,10	2 870,89	100	100	100	100	7,79	14,63	

Джерело: проаналізовано авторами на основі: [9; 10; 11].

За результатами своєї економічної діяльності у 2019 р., перед Аудиторською палатою України відвітували 886 суб'єктів аудиторської діяльності. Протягом 2019 звітнього року вони надали аудиторські послуги на загальну суму близько 2,9 млрд грн. Кількість замовлень становила 33 244 од. По м. Києву та Київській області середня вартість одного замовлення становила 141,7 тис. грн. Кожен суб'єкт аудиторської діяльності виконав у середньому по 37,4 замовлень за рік на загальну суму понад 5,3 млн грн.

Як відомо, нині обов'язковий аудит мають проходити середні підприємства та підприємства, що становлять суспільний інтерес. Щодо середніх підприємств, то чинним законодавством визначені три основні показники та граничні їхні значення, за якими підприємство розглядають як таке, що входить до групи середніх у звітному році. Показники обчислюють на підставі фінансової звітності за рік, що передував звітному. До таких показників належить: балансова вартість активів підприємства, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); середня кількість працівників. Треба мати на увазі, що підприємство вважають таким, що входить до групи середніх, за наявності щонайменше двох критеріїв, а саме: балансова вартість активів підприємства має бути менше 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – до 250 осіб [12].

Тепер щодо підприємств, що становлять суспільний інтерес для України як демократичної держави, де роль і значення суспільної думки зростає, а саме суспільство все більше свідомо долучається до європейських принципів розвитку.

Такими підприємствами визнають насамперед підприємства-емітенти, цінні папери яких допущені до біржових торгів, а також банківські установи, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи (крім інших фінансових установ і недержавних пенсійних фондів, що належать до мікропідприємств та малих

підприємств) та підприємства, які належать до групи великих підприємств [13]. Для державних, комунальних підприємств, а також для господарських товариств, частка держави або територіальної громади у статутному капіталі якого перевищує 50% акцій (часток), визначають порядок оприлюднення річної фінансової звітності за положеннями статей 73, 78 і 90 Господарського кодексу України. Така річна фінансова звітність може підлягати обов'язковій перевірці незалежним аудитором [14].

Перелік послуг, які надають аудиторські компанії клієнтам, є законодавчо обмеженим і наведеним у Рішенні Аудиторської палати України «Про Перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми)».

Усі послуги можна згрупувати у 3 групи: послуги у сфері аудиту; інші послуги, що пов'язані із професійною діяльністю і визначені Законом України «Про аудиторську діяльність»; організаційне та методичне забезпечення аудиту (табл. 3).

Таблиця 3

Перелік послуг, які можуть надавати аудиторські компанії

1. Послуги у сфері аудиту:	2. Інші послуги, пов'язані з професійною діяльністю:	3. Організаційне та методичне забезпечення аудиту:
<p>1.1 Завдання з надання впевненості:</p> <ul style="list-style-type: none"> • аудит історичної фінансової інформації, зокрема фінансової звітності; • огляд історичної фінансової інформації, зокрема фінансової звітності; • завдання з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації. <p>1.2 Супутні послуги, визначені Міжнародними стандартами супутніх послуг:</p> <ul style="list-style-type: none"> • завдання з виконання погоджених процедур щодо фінансової інформації; • завдання з підготовки фінансової інформації 	<p>2.1. Ведення бухгалтерського обліку 2.2. Складання фінансових звітів. 2.3. Відновлення бухгалтерського обліку. 2.4. Консультації:</p> <ul style="list-style-type: none"> • з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності; • з питань системи внутрішнього контролю; • питань оподаткування, у тому числі з організації податкового обліку та податкової звітності; • з питань застосування інформаційних технологій; • з інших питань управління та ведення Бізнесу. <p>2.5. Складання податкових декларацій та звітів. 2.6. Розробка для замовника документів, необхідних для легалізації, організації та здійснення господарської діяльності 2.7. Представництво інтересів замовника з питань обліку, аудиту, оподаткування в державних органах, організаціях або в суді. 2.8. Інші види професійних послуг, надання яких не суперечить стандартам аудиторської діяльності, Кодексу професійної етики аудитора та які не заборонені чинним законодавством України, рішеннями АПУ</p>	<p>3.1. Розробка і видання методичних матеріалів (вказівок, рекомендацій, практичних посібників, внутрішніх стандартів, програмного забезпечення тощо). 3.2. Проведення професійних тренінгів для практикуючих аудиторів. 3.3. Здійснення заходів з контролю якості аудиторських послуг.</p>

Джерело: розроблено авторами за матеріалом [15].

Види послуг, які отримує клієнт від аудиторської компанії, впливають на взаємовідносини між ними та визначають певні особливості таких взаємовідносин.

Аналіз оприлюднених Аудиторською палатою України даних Звітів «Інформація про стан аудиторської діяльності в Україні» дав змогу виявити структуру наданих суб'єктами аудиторської діяльності послуг (рис. 1).

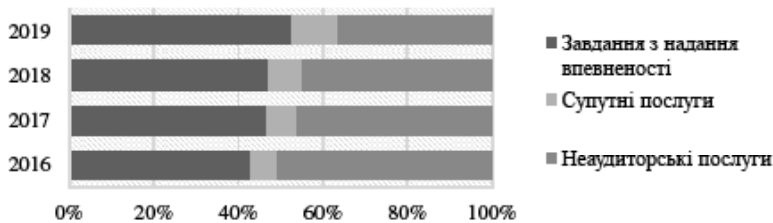

Рис. 1. Структура наданих суб'єктами аудиторської діяльності послуг в Україні за 2016–2019 рр.

Джерело: проаналізовано авторами на основі [9; 10; 11].

З рис. 1 видно, що впродовж 2016–2019 рр. найбільшу дохідність мали послуги з надання впевненості, що спричинено збільшенням суб'єктів господарської діяльності, котрі зобов'язані проходити обов'язковий аудит, та високою ціною таких робіт. З цієї причини доречно акцентувати увагу саме на особливостях відносин з клієнтами щодо завдання із надання впевненості, зокрема на аудиті історичної фінансової інформації.

Однією з особливостей таких послуг є формування їхньої вартості. Середня вартість одного замовлення в розрізі регіонів України за 2019 р. згідно з даними Аудиторської палати України подана на рис. 2.

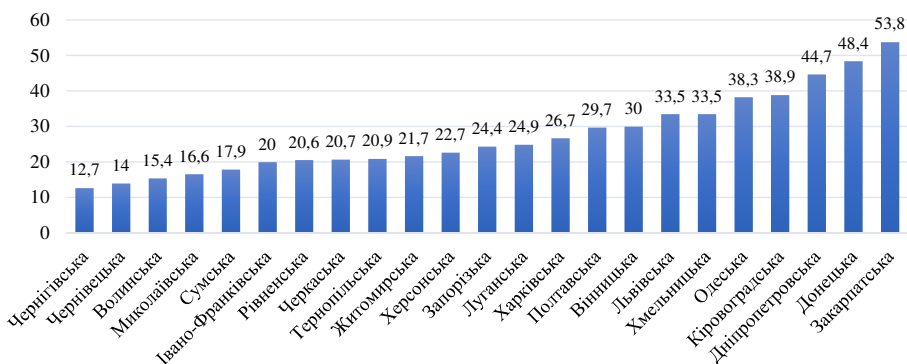

Рис. 2. Середня вартість одного замовлення (тис. грн) у розрізі регіонів (без м. Києва і Київської обл.), 2019 р.

Джерело: обчислено за даними [9].

Як бачимо, найбільша вартість замовлення серед регіонів України (без м. Київ та Київської області) була у Закарпатській області – 53,8 тис. грн, а найнижча у Чернігівській області – 12,7 тис. грн. Перша вартість перевищує другу в 4,24 разу. Щоб зрозуміти, чому така різниця між вартостями замовлень у цих областях, Аудиторській палаті України варто було би періодично проводити аналіз і оцінювання цінової політики суб'єктів аудиторської діяльності (великих, середніх та малих), що

присутні на українському ринку; обсягу одного замовлення (в годинах виконаних робіт); ціни та собівартості однієї години роботи аудиторів і її калькуляційного розрахунку; структури наданих послуг та їхньої якості тощо.

За нашими дослідженнями, вартість одного замовлення в 2019 р. в розрізі груп регіонів України:

– східна група (Донецька, Луганська та Харківська області). В Донецькій області вартість замовлення – 48,4 тис. грн, що є однією з найбільших в Україні, а в Луганській та Харківській областях середні значення вартості (відповідно 24,9 тис. грн і 26,7 тис. грн). Таким чином, у східній групі переважно середні ціни;

– південна група (АР Крим, Дніпровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська та Херсонська області). У Дніпровській і Одеській областях високі ціни (44,7 тис. грн та 38,3 тис. грн), у Запорізькій і Херсонській областях – середні ціни (24,4 тис. грн та 22,7 тис. грн), а в Миколаївській області – низькі ціни (16,6 тис. грн, дані щодо АР Крим відсутні). Відповідно, південній групі переважно високі і середні ціни;

– північна група (Житомирська, Київська, Сумська і Чернігівська області). Вище уже зазначалось, що по м. Київ та Київській області середня вартість одного замовлення становила 141,7 тис. грн, що є найвищим показником в Україні. В Житомирській області середні ціни (21,7 тис. грн), а в Сумській і Чернігівській областях низькі ціни (17,9 тис. грн та 12,7 тис. грн). Отже, у північній групі ціни переважно низькі (за винятком столиці і столичної області);

– західна група (Закарпатська, Івано-Франківська, Волинська, Львівська, Тернопільська, Рівненська і Чернівецька області). У Закарпатській та Львівській областях високі ціни (53,8 тис. грн і 33,5 тис. грн), в Тернопільській, Рівненській та Івано-Франківській областях – середні ціни (20,9 тис. грн, 20,6 тис. грн і 20,0 тис. грн), а у Волинській та Чернівецькій областях – низькі ціни (15,4 тис. грн і 14,0 тис. грн). З огляду на це у західній групі ціни переважно високі та середні;

– центральна група (Вінницька, Кропивницька, Полтавська, Черкаська та Хмельницька області). У Кропивницькій, Хмельницькій, Вінницькій і Полтавській областях високі ціни (38,9 тис. грн, 33,5 тис. грн, 30,0 тис. грн та 29,7 тис. грн), а в Черкаській області – середні ціни (20,7 тис. грн). Таким чином, у центральній групі ціни переважно високі.

Вартість аудиту фінансової звітності знаходиться у площині договірних відносин, що виникають між замовником послуги (відповідальною стороною для випадків виконання завдань з надання впевненості) та її виконавцем (незалежною стороною). Досягнення рівноваги між інтересами обох сторін відбувається під впливом зустрічних спрямованих факторів, таких як: 1) з боку замовника, який зацікавлений у зниженні вартості послуг: сформовані уявлення про ціни на аналогічні послуги на ринку аудиторських послуг, наявні ресурси, мета використання результатів послуги; 2) з боку виконавця, який зацікавлений у компенсації витрат на належне виконання послуг та отриманні прибутку: вид та зміст завдання, результати оцінювання складових аудиторського ризику, рівень прийнятої суттєвості (для завдань з надання впевненості) [16]. Існує два методи розрахунку вартості аудиторських послуг: метод розрахунку вартості за витратами часу і метод розрахунку за фіксованою вартістю [17].

На обрання методу розрахунку вартості впливають такі фактори: вид перевірки – обов'язковий чи ініціативний аудит; економічна характеристика клієнта (організаційно-правова форма та структура, річний дохід від реалізації, наявність зовнішньоекономічної діяльності, специфіка галузі, територіальне розташування тощо); ступінь автоматизації обліку; терміновість завдання; кількість задіяних сертифікованих аудиторів, експертів та інших фахівців; перевіряється звітність, складена за Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку чи за Міжнародними стандартами фінансової звітності; наявність додаткових завдань чи цілей, що мають бути виконані під час перевірки клієнта і т. д.

Зазвичай контрактна вартість аудиторських послуг визначається як добуток трудомісткості та тарифу – вартості однієї людино-години. Якщо тариф є результатом розрахунку планових витрат та рівня рентабельності й залежить від операційних характеристик суб'єкта аудиторської діяльності, то друга складова – трудомісткість – є функцією якості процесу, який має відповідати вимогам професійних стандартів. Варто зазначити, що сам факт низького рівня ціни на аудиторську послугу не може виступати остаточною об'єктивною оцінкою її низької якості, адже невідповідний (низький) рівень може бути наслідком заниженого тарифу. У такому разі об'єктивним параметром, що засвідчує якість процесу виконання аудиторської послуги, є трудомісткість. Ця позиція є основною у всіх практичних методиках із планування вартості послуг на аудит [16]. Висока ціна послуг з аудиту фінансової звітності обґрунтована високою трудомісткістю, тому можна впевнено стверджувати, що ціна й якість в аудиті тісно пов'язані.

У процесі укладання взаємовідносин з клієнтом у більшості аудиторських компаній існують типові договори, в яких зазначається:

1. Предмет договору – аудит фінансової звітності підготовленої відповідно до П(С) БО або МСФО та за відповідний рік.

2. Права та обов'язки сторін. У цьому розділі вказуються терміни виконання і подання аудиторського висновку, змога аудиторів брати участь у річній інвентаризації, можливість додаткового залучення експертів, дотримання конфіденційності та інше. Водночас як клієнт він зобов'язується надати аудиторській компанії необхідну інформацію і документацію тощо.

3. Терміни виконання договору. Зазначається час, потрібний на виконання аудиту. Чітко нормованих термінів на виконання аудиту немає, адже усе залежить від багатьох факторів, але в середньому ці терміни становлять від 1,5 до 3 місяців для перевірки одного фінансового року.

4. Вартість та порядок розрахунків. У цьому розділі описується загальна вартість робіт, схема розрахунків, можливість перегляду вартості робіт (зазвичай, коливання від 5 до 10%) і відшкодування додаткових накладних витрат.

5. Можуть бути додані окремі розділи щодо відповідальності сторін, порядку приймання-здавання послуг та порядку розгляду суперечок. Крім того, мають бути обов'язкові реквізити (назва договору, дата, юридична адреса тощо).

Ще однією особливістю розрахунків аудиторських компаній з клієнтами є форма розрахунків. Більшість компаній працюють за передплатою у 50%. Це обумовлено тим, що перелік послуг для надавання обмежений законодавством. Тому передплата

дає змогу аудиторській компанії мати обігові кошти, що забезпечує їй можливість розраховуватись за поточними зобов'язаннями та здійснювати виплати заробітних плат своїм співробітникам тощо.

Нині в окремих випадках відсоток передоплати дещо змінився та може становити 30–35% від загальної вартості робіт, а це насамперед вплинуло на оборотність дебіторської заборгованості. Основними причинами цього є негативний вплив пандемії COVID-19 на світову економіку загалом та економіку України зокрема. Незважаючи на світовий стан економіки під впливом COVID-19, фінансовий стан аудиторських компаній все ще стабільний, а дохід має тенденцію до збільшення.

Така ситуація зумовлена низкою обставин і насамперед гнучким управлінням капіталом та плануванням своєї діяльності з метою досягнення запланованих результатів, що забезпечується відповідним використанням фінансових ресурсів у мінливих бізнес-середовищах і визначає можливості для їхнього поліпшення [18] та зосередження на покращенні своєї ділової активності. Наприклад, у відносинах з клієнтами змінились не лише схеми розрахунків, а й цінова політика аудиторських компаній. Так, у разі проведення нескладного аудиту ціни можна зменшити на 15–20%. Проте це не стосується аудиту консолідованої та зведеної звітності, а також компаній «складних» або найбільш потерпілих галузей, адже там збільшуються трудові витрати, а отже, й зростання вартості послуг суб'єктів аудиторської діяльності.

До найбільш потерпілих галузей можна віднести більшість підприємств сфери послуг, транспортного обслуговування, експортери, туристична галузь. Водночас агропромислова галузь, ІТ, телекомунікаційний та мобільний зв'язок, енергетика не лише витримали зниження економіки під час пандемії, а й досягли у 2020 р. деякого приросту сум доходів порівняно з 2019 р. Наприклад, показники першого кварталу 2020 р. в телекомунікаційній галузі України становили понад 17 млрд грн, що на 11,2% вище за показники аналогічного періоду 2019 р. [19].

Внаслідок цього у клієнтів із найбільш потерпілих галузей економіки виникли не лише проблеми з ліквідністю і платоспроможністю, основними рисами яких є відсутність коштів на рахунках у достатньому для платежів обсягу, наявність простроченої кредиторської заборгованості, відсутність у складі поточних активів високоліквідних елементів та інше [20], а й збільшення ризиків, що потребує збільшення кількості аудиторських процедур, а отже, трудових витрат.

Крім того, відбулись структурні зміни у доходах аудиторських компаній: частка обов'язкового аудиту у питомій вазі значно зросла майже до 50%, а ось ініціативний аудит дещо скоротився приблизно до 20–30%, оскільки під час кризи клієнти почали оптимізувати свої витрати. Також зросла частка інших послуг аудиторських компаній. Одним із найбільш типових прикладів таких послуг стали вебінари та дистанційне навчання співробітників клієнтів з метою покращення їхніх кваліфікацій у сфері міжнародних стандартів фінансової звітності, подання звітності за XBRL, надання консультацій і послуг з діджиталізації робочих процесів у клієнтів.

Отже, попит на аудиторські послуги в Україні більш-менш стабільний, однак простежується деякий внутрішній перерозподіл між компаніями часток ринку аудиторських послуг. Цьому посприяла цінова політика компаній щодо клієнтів. Так, незважаючи на пандемію COVID-19, тарифи компанії великої четвірки

(PricewaterhouseCoopers, Deloitte, Ernst & Young та KPMG) залишаються значними, що дало змогу компаніям «другого рівня» отримати нових клієнтів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз процесу налагодження й підтримки системи розрахунків аудиторських компаній із клієнтами демонструє велику кількість послуг, які можуть надаватись, проте особливий акцент у статті зроблений саме на послугах з аудиту фінансової звітності. Аналіз демонструє, що вартість аудиту та схема розрахунків залежить як і від зовнішніх, так і від внутрішніх факторів. До зовнішніх належать: політико-економічна ситуація, галузь та територіальне розміщення клієнта, розмір підприємства, його платоспроможність і розуміння замовником вартості та якості аудиторських послуг тощо. До внутрішніх належать: регіон функціонування аудиторської компанії, кількість сертифікованих аудиторів, тарифи та інші. Основною схемою розрахунків є передоплата, відсоток якої може коливатися залежно від економічної ситуації в країні та взаємовідносин із замовником. Вартість аудиторських послуг усе ще значна, чому посприяв спалах пандемії COVID-19. Попит на аудиторські послуги все ще стабільний, основними клієнтами аудиторських компаній стають ті, замовники яких мають проходити обов'язковий аудит.

У перспективі дослідження доцільно розвивати в руслі пошуку варіантів і можливостей надання нових видів аудиторських послуг, у тому числі на основі міжнародних практик, зростання міжнародної співпраці, активування здійснення розрахунків і надання послуг з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Окрім цього, надалі також варто шукати шляхи удосконалення надання аудиторських послуг, вирішення проблемних питань взаємовідносин між аудиторською компанією та клієнтами.

Література

1. Матеріал надано редакцією журналу «Бізнес-консультант». Аудит для підприємства. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DG051246>.
2. Дорош Н. І. Контроль якості ринку аудиторських послуг в Україні та за кордоном. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3. С. 264–267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_3_42.
3. Ярова Л. Г. Сучасний стан та перспективи розвитку аудиторських послуг в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Економічні науки. 2019. № 3 (23). С. 55–60. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5064/1/>.
4. Долбнєва Д. В. Сучасний стан і напрями удосконалення аудиторської діяльності в умовах європейської інтеграції України та застосування міжнародних стандартів. *Економічна наука*. 2018. № 2. С. 72–76. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3985&i=15>.
5. Разборська О. О. Якість аудиторських послуг в Україні. *Економічний аналіз*. 2018. № 28 (4). С. 67–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28%284%29__11.
6. Олійник Є. В. аудит в Україні: становлення, проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Економіка. 2018. № 1 (51). С. 430–435. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/130534>.

7. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text>.
8. Бучок А. В. Суть і значення аудиту. URL: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73488.doc.htm.
9. Інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2019 році : Звіт Аудиторської палати України. URL: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/>.
10. Інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2018 році : Звіт Аудиторської палати України. URL: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/>.
11. Узагальнена інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2016 році : Звіт Аудиторської палати України. URL: <https://www.apu.net.ua/attachments/article/1064/>.
12. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
13. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень : Закон України від 05.10.2017 № 2164-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19#Text>.
14. Шерстюк В. Виклик прийнято, або Обираємо аудитора відповідно до змінених вимог законодавства. *Вісник МСФЗ*. 2019 № 1. URL: https://msfz.ligazakon.ua/magazine_article/FZ001750.
15. Про Перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми) : Рішення Аудиторської палати, Перелік від 22.12.2011 № 244/14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr244230-11#Text>.
16. Рядська В. В. Аналіз взаємозв'язку між ціною та якістю аудиторських послуг. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 2 (74). С. 236–242. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
17. Вартість аудиторських послуг. URL: <http://www.buhuslugi.com.ua/ua/vartist-poslug/vartist-auditorskikh-poslug.html>.
18. Сопко В. В., Кащена Н. Б., Чміль Г. Л. Теоретичні аспекти оцінювання результативності управління капіталом підприємства. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 2, № 25. С. 350–356. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136829>.
19. Земляна Т. COVID-19: економічні та інвестиційні тренди України. 2020. URL: <https://eba.com.ua/covid-19-ekonomichni-ta-investytsijni-trendy-ukrayiny/>.
20. Фоміна О. В., Сопко В. В., Августова О. О. Управління платоспроможністю підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7973>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.6.7>.

References

1. Material nadano redaktsiiei zhurnalu «Biznes-konsultant». *Audyt dlia pidpriemstva* [The material was provided by the editorial board of the Business Consultant magazine. Audit for the enterprise]. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/DG051246> [in Ukrainian].

2. Dorosh N. I. (2007). Kontrol yakosti rynku audytorskykh posluh v Ukraini ta za kordonom [Quality control of the audit services market in Ukraine and abroad]. *Universytetski naukovi zapysky - University scientific notes*, 3, 264-267. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_3_42 [in Ukrainian].
3. Iarova L. H. (2019). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku audytorskykh posluh v Ukraini [Current state and prospects of development of audit services in Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya «Ekonomiczni nauky» - International scientific journal «Internauka». Series: «Economic sciences»*, 3 (23), 55-60. Retrieved from: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5064/1/> [in Ukrainian].
4. Dolbnieva D. V. (2018). Suchasnyi stan i napriamy udoskonalennia audytorskoï diialnosti v umovakh yevropeiskoi intehratsii Ukrainy ta zastosuvannia mizhnarodnykh standartiv [Current state and directions of improvement of auditing activity in the conditions of European integration of Ukraine and application of international standards]. *Ekonomiczna nauka - Economics*, 2, 72-76. Retrieved from: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3985&i=15> [in Ukrainian].
5. Razborska O. O. (2018). Yakist audytorskykh posluh v Ukraini [Quality of audit services in Ukraine]. *Ekonomicnyi analiz - Economic analysis*, 28 (4), 67-75. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28%284%29__11 [in Ukrainian].
6. Oliinyk Ye.V. (2018). Audyt v Ukraini: stanovlennia, problemy ta perspektyvy rozvytku [Audit in Ukraine: formation, problems and prospects of development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya «Ekonomika» - Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Economics series*, 1(51), 430-435. Retrieved from: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/130534> [in Ukrainian].
7. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 № 2258-VIII [On the audit of financial statements and auditing activities: Law of Ukraine of 21.12.2017 № 2258-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> [in Ukrainian].
8. Buchok A. V. (2010). Sut i znachennia audytu [The essence and significance of the audit]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73488.doc.htm [in Ukrainian].
9. Informatsiia pro stan audytorskoï diialnosti v Ukraini u 2019 rotsi: Zvit Audytorskoï palaty Ukrainy [Information on the state of audit activity in Ukraine in 2019: Report of the Audit Chamber of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/> [in Ukrainian].
10. Informatsiia pro stan audytorskoï diialnosti v Ukraini u 2018 rotsi: Zvit Audytorskoï palaty Ukrainy [Information on the state of audit activity in Ukraine in 2018: Report of the Audit Chamber of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/> [in Ukrainian].
11. Uzahalnena informatsiia pro stan audytorskoï diialnosti v Ukraini u 2016 rotsi: Zvit Audytorskoï palaty Ukrainy [Generalized information on the state of audit activity in Ukraine in 2016: Report of the Audit Chamber of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.apu.net.ua/attachments/article/1064/> [in Ukrainian].

12. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-XIV [On audit of financial statements and auditing activities: Law of Ukraine of 16.07.1999 № 996-XIV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> [in Ukrainian].
13. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» shchodo udoskonalennia deiakykh polozhen: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 № 2164-VIII [On Amendments to the Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine” to Improve Certain Provisions: Law of Ukraine of October 5, 2017 № 2164-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19#Text> [in Ukrainian].
14. Sherstiuk V. (2019). Vyklyk pryiniato, abo Obyraiemo audytora vidpovidno do zminenykh vymoh zakonodavstva [The call is accepted, or We choose the auditor according to the changed requirements of the legislation]. *Visnyk MSFZ - Bulletin of IFRS*, 1. Retrieved from: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ001750 [in Ukrainian].
15. Pro Perelik posluh, yaki mozhut nadavaty audytory (audytorski firmy): Rishennia Audytorskoi palaty, Perelik vid 22.12.2011 № 244/14 [On the List of services that can be provided by auditors (audit firms): Decision of the Audit Chamber, List dated 22.12.2011 № 244/14]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr244230-11#Text> [in Ukrainian].
16. Riadska V.V. (2014). Analiz vzaiemozviazku mizh tsinoiu ta yakistiu audytorskykh posluh [Analysis of the relationship between price and quality of audit services]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu - Bulletin of Chernihiv State Technological University*, 2 (74), 236-242. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
17. Vartist audytorskykh posluh [The cost of audit services]. Retrieved from: <http://www.buhuslugi.com.ua/ua/vartist-poslug/vartist-audytorskikh-poslug.html> [in Ukrainian].
18. Sopko V. V., Kashena N. B., Chmil G. L. (2018). Theoretical aspects of performance assessment of company capital management [Theoretical aspects of evaluating the effectiveness of capital management of the enterprise]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky - Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2, № 25, 350-356. DOI: 10.18371/fcapt.v2i25.136829 [in Ukrainian].
19. Zemliana T. (2020). COVID-19: ekonomichni ta investytsiini trendy Ukrainy [COVID-19: economic and investment trends of Ukraine]. Retrieved from: <https://eba.com.ua/covid-19-ekonomichni-ta-investytsijni-trendy-ukrayiny/> [in Ukrainian].
20. Fomina O., Sopko V. and Avhustova O. (2020), Enterprise solvency management [Solvency management of the enterprise]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy [Online]*, 6. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7973>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.6.7> [in Ukrainian].

Статтю отримано 30 листопада 2020 р.

Article received November 30, 2020